

Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" romanında müəllif mövqeyi və ədəbi mühitin təsviri

Lala Həsənova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstитutu. Azərbaycan.

E-mail: hltlala@mail.ru

Annotasiya. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında bədii-sənədli nəşrlərin sayı artmaqdadır. Sovet mərhələsini yenidən dəyərləndirərək ötən illərin keşməkəslərindən obyektiv şəkildə bəhs etməyə çalışan bir çox sənət insanları avtobiografik əsərlər qələmə almış, ötən zamanın ən mürəkkəb dönməleri – XX əsrin 30-40-ci, 50-60-ci, 70-80-ci illərini təsvir etmişlər. Tədqiqatda Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" (2004) avtobiografik romanı təhlil cəlb edilmişdir. Araşdırma nəticəsində postsovət mərhələsində olduğu kimi, romanda da tarixi diskursun ənənə kəsb etdiyi, müəllifin tariximizin qaranlıq, ağrılı mövzularını diqqətdə saxladığı bəlli olur. Əsasən, sovet dövrünün təsvir olunduğu əsərdə dövrün siyasi liderləri, ədəbi müəsirlərinin təsvirləri geniş yer almış, "yazıcı və sistem" qarşıdurması eks olunmuşdur. XXI əsrin ilk rübündə qələmə alınan bu əsərlərin sovet dövrünün canlı şahidlərinin əsərləri, yazıçı xatirələri olaraq ədəbiyyatımızda bədii-estetik əhəmiyyət kəsb etdiyi, həm bədii-sənədli əsər, həm də tarixi mənbə olaraq təhlil edilməli olduğu vurgulanmışdır.

Açar sözlər: Sabir Əhmədli, avtobiografik nəşr, "sistem və yazıcı" qarşıdurması, siyasi lider, ədəbi mühit

Məqalə tərtibatçı: Lala Həsənova (2022)

The author's views and description of the literary environment in Sabir Ahmedli's novel "The Unwritten Writing"

Lala Hasanova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: hltlala@mail.ru

Abstract. In modern Azerbaijani literature, the number of fiction-documentary works is growing. Many authors have written autobiographical works in which they try to objectively tell about the events of past years, describing the most difficult periods of the past – the 30s, 40s, 50s, 70s and 80s of the 21st century. The study analyzed the autobiographical novel "The Unwritten Writing" (2004) written by Azerbaijan People's Writer Sabir Ahmedli. As a result of the study, it becomes clear that in the novel, where an important role is assigned to historical discourse, the author focuses on the dark and painful topics of our history. The work, which depicts the conflict between "the writer and the system", includes portraits of political leaders from different historical eras and the literary brethren of the writer.

It is noted that these works, written in the first quarter of the 21st century, are the works of the last "living witnesses" of the Soviet era. These novels, memoirs, created by writers, have artistic and aesthetic significance in our literature and should be considered in both artistic and documentary works, as well as a historical source.

Keywords: Sabir Ahmedli, autobiographical prose, conflict between "the system and the writer", political leader, literary environment

Giriş / Introduction

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında bədii-sənədli nəşrlərin sayı artmaqdadır. Müəlliflər sovet dövründə xatirələr, gündəliklər yaxsalar da, uzun müddət ərzində yasaq altında olan bu cür əsərlər yalnız XX ərin 90-ci illərində başlayaraq geniş oxucu kütləsinə təqdim edilmişdir. Sovet mərhələsini yenidən dəyərləndirərək ötən illərin keşməkəslərindən obyektiv şəkildə bəhs etməyə çalışan bir çox sənət insanları avtobiografik əsərlər qələmə almış, ötən zamanın mürəkkəb dönməleri – XX ərin 30-cu, 40-ci, 50-60-ci, 70-80-ci illərini təsvir etmişlər. Bu əsərlər mövzunu baxımından çox zəngin və rəngarəngdir. Yazıcı memuarlarında, əsasən, bədii yaradıcılıq (müəllifin öz əsərləri), dövrün ədəbi

mühiti haqqında geniş məlumat verilir ki, bu da onları metaromanlara yaxınlaşdırır. Eyni zamanda bədii yaradıcılıqla yanaşı, əlkənin içtimai-siyasi həyatında fəal iştirak edən yazıçılara əsərlərində dövrün tarixi konteksti, müasirlerinin obrazları eks olunur. Tədqiqatda Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" (2004) avtobiografik romanı təhlil cəlb edilmişdir. Əsərdə avtobiografik xətt – müəllifin hayatı, yaradıcılığı, ədəbi mühitdə qarşılaşılan çətinliklər, dövrün ədəbi-mədəni həyatının təsviri ilə yanaşı, tarixi mənzərəsi – stalinizm, II Dünya müharibəsi illəri, yaradıcı insanların üzləşdiyi qadağalar eks olundusudur.

Əsas hissə / Main Part

Yaradıcılığının son dövründə bədii-sənədli üsluba marağından bəhs edən yazıçı yazar: "Axır illər yazdığım yazıldarda mən həmin bədii üslub tərzinə uymuşam. Adamları öz adı ilə göstərirəm. Bundan çəkinmirəm, birdən xoşuna gəlməz, inciyər. "Axırət sevdası"nda adamları öz adları ilə saxlamışam. Bu, ondan gəlir ki, inandırıcı, sənədli olsun. Öz adı oldu, başqaşı, fərqi yoxdur, çəkinmirəm. Oçerkərdə adamları öz adları ilə təsvir edərkən, müəllifin ehtiyatlı olmanın eksinə, mən insanlar, yerlər, öz adı ilə göstəriləndə sərbəstliyə varıram. Ədəbiyyatın qədim bir ənənəsindən, uydurma adlar, yerlər yaratmaq axtarışından qurtulmuş olur.

Özümü də admıla, işimlə, necə varsə, uydurmadan verirəm ("Yazılmayan yazı" əsəri nəzərdə tutulur – L.H.). Bu, əslində yazıcının azadlığı, yazı ənənəsinə qarşı çevrilmiş üsuldur" [1, s.110-111]. Sonda verilən tarixa əsasən, əsərin 2004-cü ildə (24 sentyabr 2004-cü il) qələmə alındığı bəlli olur.

Qeydlərdə yazıcının uzun zaman ərzində gündəlik yazdığı görünür. Romanda yer alan www.phil-art.journal.az

təkrarlar, görüləcək işlər, əlavə ediləcək materiallarla bağlı hissələrdən əsərin ilkin variantda cap olunduğu, müəllifin planlaşdırıldığı əlavələrin (yazıcı mətnə gündəliyindən parçaların əlavə edilməsini nəzərdə tutsa da, bu düzəlişləri həyata keçirməmişdir) edilmədiyi bəlli olur: "Yaradıcılıq evləri, nəşriyyat, müssəssələr, kino-ssenari, "Uşaqgəncnəş" də səhəb. Bütün bunlar barəsində "Gündəlik"lərimdə yazmışam. Şəhəfləri "Gündəlik"dən tapıb, qoymaq gərkdir" [1, s.176]; "Səməd Vurğun SSRİ miqyasında tanınır. Onun Tvardovski ilə toqquşmasını yazmışam. Yazmamış olsam, əlavə edəram..." Təessüf ki, bu mövzular romanda eks olumamışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatında nümunələri sayca, o qədər də çox olmayan janrı üz tutan yazıçı yazır: "Mənim bu yazdığım yazının tərzi – janrı qarşıqdır: İstəyirsin memuar de, istəyirsin, xatirə-roman. Burada mən yazıçı baradə söz açığımdan onun məhsulü necə, nə işlədiyi baradə sonra verməyə vadaram. Necə ki, bir neftçi, fəhlə, mühəndis baradə yazanda onun

ini göstərməliyik, sovet ədəbi qanunlarına görə daha artıq göstərməliyik. Eləcə də mən, SSRİ dağlısa da, onun hakimiyəti illərində bir yazının barəsində yazarıma, o bir növ kitabın aparıcısidir, onun işini unutmağa haqqım yoxdur. Onun hər bir əsərinin yazılışı, nəşri, tələyi barədə soraq verməliyəm. Sonralar, ölümdən sonra, daha özümü tapşırıldıqda, başıma gələn məcəraları, önməli məqamları bu son zamanlarında yərən bilsinlər. Burada, ədəbi-bədii qanunlara, əmənəyə zidd bir şey görmürəm. Bu sovacadı, sovulmaqdə olan ömrün peşarısıdır. Nə qalıbsa, onu dərməliyəm. Axır şirinlikdir... [1, s.136-137].

Sovet illərindən bəhs edən bir çox əsərlərdə olduğu kimi, bu əsərdə də, tarixi konsept [4, s.11] xüsusi əməni daşıyır. Müəllif illər ərzində məcburi şəkildə unutdurulmuş həqiqətləri bərpa etməyə çalışaraq, öncə ailəsinin soy-kökü, elibəsi haqqında həqiqətləri, ilə növbədə, özü üçün aydınlaşdırılmışa çalışmış, təhrif edilmiş hadisələri, tarixləri (ailə üzvlərinin doğum tarixləri kimi) daqiqləşdirməyə can atmışdır: "Cəbrayılmış tarixçəsi barədə az şey bilirik. Bunu kimsə maraqlanmır. Maraq yeri – sovet quruluşuna, onun yaranışına idi. Etnos tərəfdiləmeli deyildi" [1, s.8]. Son illər bədii-sənədlili əsərlər qələmə almış bir çox ədiblərimiz kimi, önləri "xatırlamağa" deyil, "anlamağa" çalışın" [2, s.225], gerçəkləri üzə çıxarmağa çalışın S.Əhmədli doğma mahalın insanları, coğrafi mövqeyi, abidələri, tarixi-ethnografik abidələri ("Döguldüğüm maskənin adı, kökü ilə beləcə tanış olduq. Bu, mənim yerim-yurdum") haqqında məlumatlara geniş yer vermiş, yalnız öz ailə şəcərəsinə deyil, həm də mənsub olduğu xalqın tarixinə işqi salmağa çalışmışdır: "Başayaq qoymuşdular tariximizi, yasaq etmişdilər Xudafərin körpülərini. Onları görmək tarixi görməkdə. O torpaqlara baxmaq bir xalqın necə ikiyə bölündüyüni düşünməkdir. Ən yaxşısı bu idi: Bu millətin gözünü bağla, açıq olsa da, görməməli yeri, mənzərəni görməsin. Sovet quruluşunda katiblər, kolxoz sədrleri, sovet sədrləri o tayi gözdən salırdılar, sərhəd məskənlərinə yaxın yaşayan casuslar elə hey adam satır, çugulluq, seytanlıq edirdilər" [1, s.23]. Bu səbədən, yazar tarixi mənbələrə deyil, xalqın yaddaşına istinad etməyi üstün tutmuşdur (Kəndin ta-

rixi, babası haqqında məlumatlar el aqsaqqallaşının xatirələri əsasında qələmə alınıb). Məkanların (küçələr, qalalar, körpüllər) təsviri də məhz bu səbəbdən xüsusi anlam kəsb edir: "...soy özü mərhələlərlə yeniləşir, itir, yenisi ortaya çıxırı. Bu sovet quruluşunun yeniləşmə, köhnələri itirmək, tarixi pozmaq, unutmaq niyyətinə uyğun, bəsbütün nankorluq, nəslə damnaqdı" [1, s.29]. Məcburən "sovətüşdirilən" soyadılar, toponimlər, məkanlar, kənd sakinlərinin ləqəbləri, arxaik sözlər (kuful, yaq čırışları və s.)-bir sözə, yazıçı keçmiş elin yaddaşı əsasında bərpa etməyə çalışmış, administrativ binalara çevrilən mülklərin təleyini xüsusi qeyd etmişdir: "Prokurorluq Məmməd bəyin mülkündə idi" [1, s.48].

Yaşadığı coğrafi ərazi, sərhəd bölgəsində böyüməsi yazıçının conub mövzusuna həssasiyini artırıb, uşaqlıqdan şahidi olduğu hadisələr bu mövzunu diqqətdə saxlamasını şərtləndirmişdir.

Sovetlərə qədərki gerçəkləri bərpa etməyə çalışılan müəllif tarixi həqiqətləri diqqətdə saxlayaraq yazar: "Bütünlükdə bu yerlər Füzuli – Qarabulaq, Cəbrayıl, onun Arazbasar – Arazbarı, ta Qaradonlu da girməkən Qarabağ xanlığının torpaqlarıdır. Aranı, Mil, Muğan, Arazbasar yayaqları gedib çıxırı Sisyan, Qafan, Gorus, Bazarçay dağlarından öz Ordubad, Şahbuz həddindən. Mən Qarabağın belə bir xəritəsini görmüşəm. Əbəs deyil Ordubadın bəzi kəndləri özlərini qarabağlı sanırlar. Eləcə də indi. Ermənistən dedikləri Zəngəzur, Gorus, Sisyan, Bazarçay qədimdən Qarabağ torpaqlarıdır, Qarabağın yaylaqlarıdır" [1, s.35]. "Bu, dövlət, SSRİ xəritəsində də belə idi". ...Rəsmi dövlət bölgüsündə, xəritədə oralar tamamilə Azərbaycanındır. Bəs, necə olur ermənilər yiyələnilərlər? ...Bunlar tədricən baş verib" [1, s.35].

Suçuluların bu əraziləde məskən salması məsələsinə toxunan yazıçı, əhalinin dəfələrlə köçürülməsindən bəhs etmiş, yerli toponimlərə aydınlıq gətirməyə çalışmışdır: "Qalalıların bir tayfası sovet hökuməti qurulandan sonra köçüb getdi, qonşu Qaryagın şəhərinə. Çox adam bu adı Qara gün, qarayığın mənasında anlayırı. Heç bilmirdilər bu, Araz üstə Abbas Mirzənin möglüb etdiyi, öldürdüyü rus generalı Karyagi-

nin adıdır, qoyublar müstəmləkə əyalətində bir mahala" [1, s.37].

Başlıqlara bölünərək ayrı-ayrı hissələr şəklinde yazılmış əsərdə müəllif hadisələri başvermə ardıcılığı ilə təsvir etməyə can atsa da, özü-nə rahatlıq verməyən mövzulardan, problemlərdən yənə ötə bilməmişdir: "Mən səra ilə, keçmişdən başlayıb aramla geləcəkdim. Dərd məni oyadır. Qarabağ, bu mühəribə, qacqın-köökün, durum barədə sakit danışmaq olmur" [1, s.11].

Yazıcıının bəhs etdiyi personajlar üzərində geniş dayanması – əmiləri, ailələri, övladları haqqında təfərruatlar artıq görünsə də, son olaraq bu detallar müəllifin doğulub böyüdüyü Qarabağ mühüritinə ayrı-ayrı parçaları olaraq bütövləşir. Romanda həmin insanların bugünkü halı – qacqınlıq mənəvi-ruhsal durum olaraq qiymətləndirilir: "Qacqınlığı körpələr vecinə alımir. Onların yurdunu yataqxana dəhlizləri, atanaların dərdindən çərlədikləri dağlardan, bağlardan sıyrındır. Körpələr, dörd-beş yaşlılar oraları görməyiblər, gözlerinin qabağına getirə bilmirlər. Körpələrin görmədiyi, tanımıdiği torpaqlar, yurdalar ziyrətsizdir, daha orallarda körpə doğulmur. O sulardan içmər, o çörəkdən yemirilər. Qayıdacaqlar mı? "Pilləkan uşaqları" necə yanaşacaq, necə baxacaq dədə-nənələrin nisğindən can verdikləri torpaqlara, viranə ev-eşiyə!

Yurdsuz, evsiz-eşiksiz adam necə olar? Bunu bir ruhən araşdırıram varmı? Olacaqsız, məskənsiz insan nə halda yaşayır? Elə bil eyleşdiyin kətili çəkiblər. Havada qalıbsan, bütün varlığında bir boşluq-istinadsızlıq var. Belə, bu kökdə yaşayır qacqın. Torpaq, bağ-bağat insanın cismini canlandırır, ayağın altını bərkidir, vücudunda bir sabitlik durumu yaradır. Baxırsan qacqın kişilərə, qadınlara, bunların varlığından bir çəkisizlik var. Kosmonavta dönlübər bədbaxtırdı" [1, s.12].

Avtobioqrafik əsərlərə xas blok hissələr bu romanda da gözlənilir: ailə üzvləri, nəsil-şəcərə haqqında məlumatlar, müəllifin uşaqlıq, gənclik dövrü, səhərdə təhsil aldığı illər, yataqxana həyatı, yaradıcılıqda ilk addımlar, "təxəyyülü güclü kimi" tələbə yoldaşlarından seçiləşməsindən bəhs olunur. Vətən mühəribəsi illərində ailələrində yaşanan itkilərdən – qardaşı Cəmilin, oğlunun "itdi" sorağı ilə "ölən" Səkinə xalanın,

Əbil dayının, yaxınları Rəhimin (vətənində seksekəli həyatı, mühəribədə əsir düşdüyü üçün ilər sonra "vətən xaini" olaraq tutularaq Maqadanı sürən edilməsi), İmrannın taleyindən bəhs etmişdir.

Əsər bütövlükdə mühəribə illərindən bəhs etməsə də, bir çox replikalarda müəllif həmin illərin mənzərəsini canlandırmışdır: "...mühəribə illəri, ondan qabaq da mən belə növbələri çox görmüydüm, görk üçün, ərzaq üçün, amerikanların göndərdiyi tisbağa yumurtası, marqarin yağı, əyin-baş almaqdən ötrü. Sixmisdilar, Cəbrayıldakı növbələrdə suyum çıxmışdı" [1, s.56]; "Mühəribə vaxtı uşaqları elə bil çəkib uzadırdılar" [1, s.65].

Doğma elindən bəhs edilən hissələrdə personajların portret təsvirlərini canlandıran yazıçı insanların geyimini, həyat tərzini dəqiqliklə təsvir edərək mühiyi dolğun əks etdirməyə çalışır: "...şəkilda Əhməd əmimid, sūrməyi qalife şalvar, köynək, başda buxara papaq, ayaqlarında tumac uzunboğaz çəkmələr. Qiçını-qicının üstüne aşırıb. Kişini mən yaxşı xatırlayıram. Zəhmli, ağır görünüşlü adamdı. Hamı, uşaq-böyük ondan çəkinir, qorxurdular" [1, s.25]; "Təhməz oğlu Hüseyin biza əsl comard, kişi si-fətində görünürdü. Sürməyi kalife şalvar-rubaşqa qeyirdi, furaşka qoyurdu, uca hündür adamdı, ağbənizdə, gözləri göye çalırdı. İti, kəskin baxırdı" [1, s.7].

Personajların təleyini dünən və bu günün müstəvəsində təsvir edən müəllif bəhs etdiyi insanlar haqqında yalnız keçmiş zamanda bəhs etməmiş, bir çoxlarının sonrakı təleyi haqqında da məlumat verərək, zaman sərhədlərini aşmağa çalışmışdır.

Hadisələr, əsəron, müəllif-təhkiyəçi tərəfində nəql edilsə də, bəzi hissələrdə yazıçı öz qəhrəmanından "o" deyərək üçüncü şəxs olaraq bəhs edir, beləliklə, müəllif-təhkiyəçi ilə personaj birliyi parçalıdır. Bu vasitəyə müəllif, əsəron, özünün uğurlarından bəhs etdiyi hissələrdə el atmışdır: "Sonrakı imtahanı "əla" verib, o, universiteti birinci kursun ilk sessiyasından "əlaçı" adı ilə qurtuldu. ... O qış kanikulda Cəbrayıla öyüñ-øyüñə yollandı. Gedib on beş gün evdə, doğmalarının yanında qalacaqdı" [1, s.86].

"Yer-yurd", "Soy-kök", "Üç qardaş bir bacı" və s. başlıqlı hissələrdən ibarət olan əsərdə sonrakı həyatını mərhələlər şəklində təsvir edən Əhmədli pedaqoji fəaliyyətindən, ədəbi mühitə qatılmasından geniş bəhs etmişdir.

Yazıcı və şairlər ölkənin ictimai-siyasi həyətindən kənardə qala bilmirlər. Bu baxımdan ədəbi mühitin təsviri, müəllifin ədəbi mühitdə ilk addımları ilə yanaşı, ölkədə yaşanan ictimai-siyasi vəziyyət, siyasi liderlərin portretlərinin təsvirinə avtobiografik əsərlərdə xüsusi yer verilir [3, s.60], müxtəlif dövrlərin mənzərəsi siyasi liderin portreti ilə tamamlanır. Sabir Əhmədli Mir Cəfər Bağırov, daha sonra Vəli Axundov, Heydər Əliyev kimi ölkə başçıları ilə qarşılaşmışdır. Mir Cəfər Bağırov "ittihad iclas"larının əsas təşkilatçı və iştirakçı olaraq təsvir edilir. Heydər Hüseynova bağlı iclaslarda birbaşa ittihamçı olaraq yer alır, daha sonra Yazıcılar Birliyinin tədbirlərində iştirakı canlandırılır. Sonrakı mərhələ Vəli Axundovun adı ilə bağlıdır.

Bəhs etdiyi ölkə rəhbərləri ilə şaxsan qarşılaşlığı səhnənləri xatırlayan yazıçı detallar vəsiyyətlər onların hər birinin özünməxsus, xarakterik portretləri canlandırmaya çalışmışdır. Bu təsvirlərdə siyasi liderin rəhbərlik etdiyi dövri xarakterizə etməkəndən daha artıq yazar onların şəxsi keyfiyyətlərini qabartmağa çalışmışdır. Siyasi liderlərin obrazları yazıçı tərəfindən aparılan ciddi müşahidənin – onların jest və mimikalarını, toplum ilə ünsiyyəti, özünü idarəetmə kimi xüsusiyyətlərinin nəticəsində yaranmışdır: "Bir dəfə Vəli Axundov bir məclisden xatırlayıram. Mərkəzi Komitədə yeno iclasdı... Nə isə bir əsəbiliy vardi. Vəli Axundov arاقarıdıruları hədələdi: "Məniyən qozqoz oynamayın!" – deyim elinin birini ovçunda qoz varmış təki oynatdı" [1, s.122].

"Qırxdan biri əskik" bölmündə yazıçı Əbülləsən, Osman Sarivelli, Süleyman Rüstəm haqqında, Sabit Rəhman kimi onlarla ədiblərimizdən bəhs olunur. Onlarla ədibin xatırladığı bu hissədə S.Əhmədli bəzi insanlardan geniş bəhs etmiş (Mirzə İbrahimov kimi), digərlərini isə xarakterik ştrixlə cızaraq ləkonik şəkildə canlandırmışdır. Məsələn, Mürsəl Nəcəfov, İmam Mustafayev, Bayram Bayramov, Əli Vəliyev və s.

Əsərdəki portretlərdə, əsasən, eyni sxem gözlənilir – müəyyən insan haqqında ümumi təsəssürat – xarici görünüşü, xasiyyəti, danışiq tərzi haqqında məlumatlar həmin şəxsi xarakterizə edən, haqqında deyilənləri tədqiqləyən epizodun təsviri ilə yekunlaşır.

Əsərdə yer alan personajlar statik deyil, yalnız müəllif xatırəlində ümumi fonda görünmürələr. Müəllif onları dinamik təsvir edərək, hər birinə xas yumor hissini canlandırmaya çalışaraq, replika və cümlələri vasitəsiz nitq şəklində vermişdir: "Bir kərə Süleyman Rəhimov Əli Vəliyevə bildirmişdi: "Əli Qara oğlu! Mən nə vaxt bir iş düşürəm, soni həmişə eks cəbhədə görürəm". Əli Vəliyev cavabında bildirmişdi: "Süleyman! Adam həmişə bir yerdə dayanmaz" [1, s.123]; "Əbdülhəsən müəllim də Lahicdandı.... Manaf Süleymanovla bir elliyydi. Manaf deyib: "Sən həmişə eyni küçə, eyni yolla gedib-golisən. Bir kərə yolunu dəyiş, gör başqa yerdə nələr var". Bu, onun müşahidəyə qiymət vermayındən, yeniləşmə istəyindən gəlirdi" [1, s.125]; Süleyman Rəhimovun xarakterizə edən müəllif Səməd Vurğunun fikrini xatırlamışdır. "Səməd Vurğun Süleyman Rəhimovu ədəbiyyatımızın "uzaqvuran topu" adlandırmışdı" [1, s.124] və s.

Bəzi insanlar haqqında hissələrdə xatırələr ədəbi-təqnidli fikirlərə tamamlanmışdır. Məsələn, Böyük Vətən mühərribəsində hələk olmuş qardaşı Cəmilə poemə həsr etmiş şair Əli Kərimdən bəhs edərək yazar: "Əli, hər kəsin gördüyübübüttün başqa ağılla görür, hamının görə bilmədiyini də görür və onun yaradıcılığı belə tapıntılarla gedirdi. Eləcə də heykələ və onun qardaşına həsr etdiyi dastan da adından göründüyü təki, büsbütün Əliyə xas bir yeni görüşdüş. "Heykəlin qardaşı". Adətən, Əlinin tapıntılarından, ixtirasından sonra o növ əsərlər çıxı ortaya. Onun "İlk sevgi" seirindən mən deyərdim bütöv bir ədəbiyyat yarandı" [1, s.64].

Müəllif qeydlərində yer alan öz əsərlərinin "taleyi" i, hər biri üzərində aparılan redakta işləri, ixtisar edilən hissələr haqqında geniş məlumatlar müasir mərhələdə əsərlərin "yenisi" oxunuşu, fərqli təhlili üçün zəngin material roluunu oynayır. Bu baxımdan, təhlil edilən roman yazı-

çı haqqında aparılan müasir tədqiqatlarda vacib mənbə olaraq yer almışdır.

Əsərin son hissəsində sindirilmiş heykəlciklər, süni yaradılanın ötrəliyi, təbiatın əbədiyi, əzəliliyi haqqında hissə "sovət həyatına" elegiya olaraq səslənir: "Yixilan dam dirəyindən bəlli olar. Hacinskidən qalmış mülk, böyük bağ viran qalıb. Yüz illilik ağaclar quruyub ayaqüstü - məhv olur. Çıxırsan gəzməyə. Gözel bağ-bağat, yaşlılıq, qəmənlər evzəvina, ölüşgəmiş vələmirlik, qol-qanadı qırılmış, gövdəsinin büsbütün çat bürümüş, şeytançıqlar İlbizlər arasındaş can verən ağacıları görürsən, qəlbin qanla dolur. Hey! Burada hətta dağdağan ağacı da var...

Heykəl-uşağıın qarşısında su çıxırır. Qara qaya üstə çilpaq oturmuş russifət oğlanın qolları qırılıb. Sanatoriyyadakı heykəllerin eksəri şķəstdi. Şirin çənəsi, pencəsi qoparılib, maralın başı yox, uşaqların, oğlanın qızı sınmış. Bunları kim sil-küt eləyib? Varlı-karlı azəri sahibkarın

mükündə dincələnlər bağda sovet əlavələrindən açıqlanıb, hirslenmiş, yeni hökumətin yaratdığı qurama abidələri dağıtmış, sindirilmişlər. İş otağı-eyvanın öndəndəki bağça şüklürdü. Yaşıl, canlıdır. Kolluqlar, zeytun, sax-şəvel göz oxşayır" [1, s.18].

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, avtobiografik əsərdə ailə üzvlərinin istəyi ilə ixtisarlar aparılması yolverilən olsa da, metnində çıxarılan hissələrin üç nöqtələrlə işarələnməsi, zənnimizcə, məqsədə müvafiq olardı. Əsəri oxuduqda bir çox vacib məqamların, əsasən, müasir dövrle bağlı hissələrin ixtisarla verildiyi görünür: yazıcıının mühərribədə hələk olmuş oğlunun təleyindən qisaca bəhs edilir. Oxo prosesində müəllifin özünün bu məqamlar üzərində geniş dəyanmaqdan çəkindiyi, yoxsa həmin hissələrin redakta prosesində ixtisar edildiyi anlaşılır. Sonrakı nəşrlərdə bu məsələlərə diqqət yetirilməsinə ehtiyac duyulur.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycanın Xalq yazılıcısı Sabir Əhmədlinin "Yazılmayan yazı" avtobiografik romanı müştəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının maraqlı örnəklərdən biridir. Araşdırma natiçəsində, possovet mərhələsində olduğu kimi, romanda tarixi diskursa xüsusi diqqət yetirildiyi, müəllifin tariximizin qaranlıq, ağrılı mövzularını diqqətdə saxladığı bəlli olur. Əsasən, sovet cəmiyyətinin təsvir olunduğu əsərdə döv-

rün siyasi liderləri, ədəbi müasirlərinin təsvirləri geniş yer almış, "yazıcı və sistem" qarşılığında aks olunmuşdur.

XXI əsrin ilk rübündə qələmə alınan bu əsərlərin sovet dövrünün canlı şahidlərinin əsərləri, yazıçı xatırələri olaraq ədəbiyyatımızda bədii-estetik əhəmiyyət kəsb etdiyi, həm bədii-sənədli əsər, həm də tarixi mənbə olaraq təhlil edilməli olduğu vurğulanmışdır.

Ədəbiyyat / References

1. Əhmədli S. Yazılmayan yazı. Bakı: Xan, 2015.
2. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cild, II cild, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəşri. Baş redaktor: akademik İsa Həbibbəyli. Bakı: Elm və təhsil, 2016.
3. Гасанова Л. Конфликт системы и творческой личности в азербайджанской художественно-документальной прозе – эпоха сталинизма. Искусство слова, 2019, №1.
4. Репина Л.П. Феномен памяти в современном гуманитарном знании и в перспективе исторической конфликтологии. Социальные последствия войн и конфликтов XX века: историческая память / Отв. ред. Е.П. Серапионова. СПб.: Нестор, 2013.

Авторская позиция и описание литературной среды в романе Сабира Ахмедли «Ненаписанная рукопись»

Лала Гасanova

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: hiltlala@mail.ru

Резюме. В современной азербайджанской литературе количество художественно-документальных произведений растет. Многие авторы написали автобиографические произведения, в которых пытаются объективно рассказать о событиях минувших лет, описывая самые сложные периоды прошлого – 30-е, 40-е, 50-е, 70-е и 80-е годы XX века. В исследовании был проведен анализ автобиографического романа «Ненаписанная рукопись» (2004) народного писателя Азербайджана Сабира Ахмедли. В результате исследования становится ясно, что в романе, где важная роль отведена историческому дискурсу, автор акцентирует внимание на темных и болезненных темах нашей истории. В произведении, в котором изображен конфликт между «интеллигентом и системой», включены портреты политических лидеров разных исторических эпох и литературных собратьев писателя. Отмечается, что эти произведения, написанные в первой четверти XXI века, являются произведениями последних «живых свидетелей» советской эпохи. Эти романы-воспоминания, созданные писателями, имеют в нашей литературе художественно-эстетическое значение и должны рассматриваться как художественно-документальные произведения, а также как исторический источник.

Ключевые слова: Сабир Ахмедли, автобиографическая проза, конфликт между «системой и писателем», политический лидер, литературная среда